

اسلام حقوقی دنیانینگ اساسی حقوقی تیزیم لریدن بیری صفتی ده ۱۴۰۰ یيل لیک او تمیشی بیلن، تاریخی

جهت دن روم حقوقی دن سونگ، ایک کینچی اورین ده تورسه هم، مضمون و محتوا یوزه سیدن اونگه نسبتاً

کینگراق ساحه لرنی قمره ب آله دی. اما غرب عالم لری بو حقیقت نی یخشی تو شونمه گن لر. اسلام و اونینگ

حقوقی تیزیمی حقيده بر چه غرب عالم لری اينيقسه شرق شناس لری نينگ، فکر لری بير خيل ايمس. قويی ده شو

موضوع اوستيده تو خته ب او ته ميز:

غرب و سابق شوروی دوری نینگ ايريم عالم لری تمانيدن اسلام حقوقی حقيده يازيلگن اثر لرده گي فکر

و ملاحظه لر، كويپنچه، او شبو حقوقی تیزیم نینگ مضمون - ماهيتني، شونينگديك، اجتماعي - اقتصادي، شريطي

و دور طلبی دن كيليب چيقib، او نينگ رواجله نيش قابلیتی گه ايگه ايكن لیگيني كورسه تيib بيره آلمسلیگي

سبيلی، طلب گه جواب بيرمه يدي و اسلام حقوقی متخصص لریني قانيقتيروم يدي. بونداق اساس سيز

يانده شولرنينگ سبيي قويده گي لر بوليши ممکن:

۱. اسلام حقوقی بوبيچه تدقیقات آليب بار گن غرب عالم لری، اينيقسه شرق شناس لر كويپنچه

حقوق شناس بولمه گن لر. اولر فقه علمي نی او نينگ بر چه قررہ لریني (اصول و فروع) بیلن چوقور اور گنمه گن لر.

اولر توغریدن - توغری اسلام حقوقی نینگ اساسی منبع لری - قرآن کريم، سنّه، اجماع، قیاس،

شونينگديك، استحسان، عُرف، ذرائع، مصالح، استسحاب کبی قوشيمچه منبع لرگه يا که کلاسيك فقهی

كتاب لرگه مراجعت قيليش اورنيده، کينگي دور لرده تورلى مؤلف لر تمانيدن هر خيل اسلوب لرده يازيلگن

كتاب لردن فايده لنگن لیک لری اوچون حقوقی مسئله لر نینگ توب ماهيتی گه ييتب باره آلمه گن لر و حال بو که،

اسلام حقوقی تیزیملى تعليمات بولگى اوجون، اونى سیستماتىك اسلوب ده اور گەنیش ضرور. نىگە كە هر بىر

مسئلەنى اوينىڭ تیزيمىدىن اجرەتىپ اور گەنیش ناتوغرى خلاصە چىقىش گە آلىپ كىلەدى.

۲. اولر، فقه علمىنى قاتىب قالگان و حرکت سىز بىر فن صفتى ده تصوّر قىلىپ، اوينىڭ حرکت چن و

ايجادى اوزگريش خصوصىتى گە ايگە ايكنلىگىنى اونو تىگن حالدە، مجتهدلر (اسلام حقوقى عالملىرى فقيهلىر)

قانون توزىش و حقوقى نظرىيە يره تىش و كالىتى گە ايگە ايكنلىكلىرىنى ھم نظردە توتمە گەن لر.

۳. ايريملىر، اينقسە شوروى عالملىرى، بعضاً شىعە مذهبى منبع لرى گە تەينىڭ حالدە، سنىلىك مكتبلىرى

حقىدە سوز يورىتىگەن لر.

ايتىب اوئيلىگەن عامل لر و ينه بىر قطار باشقە سبب لرى گە كورە اكتىرىت غرب عالملىرى فقه علمىنى مستقل

بىر حقوقى تيزىم صفتى ده يارىتىب بىرىش گە موفق بولمە گەن لر.

مثال طريقەسىدە، شوروى تدقىقاتچىسى ا. ن. شيدولىنە اوز تدقىقاتى ده اسلامنى قارهلىش گە قره تىلەنگەن

شوروى لر سىاستى اساسى ده، نكاحنى باغلهش (عقد نكاح) و اونى يىكار قىلىش (طلاق) ده، شونىنگىدىك

گواهلىك بىرىش ده گويما كە قرآن كريم عىال كىشىنىڭ حقوقىنى كم سىتەدى، دىب دعوا قىلگەن. اگر

موضوعنى واقعىيەك كە اساسلىك تىكشىرسك، بو ادعائىنىڭ اساس سىزلىكى ثابت بولەدى.

فقە-اسلام حقوقى، روم حقوقى گە نسبتاً ياش حقوقى تيزىم بولسە ھم، اوز ترقىيات باسقىچلىرىنى باسىب

او تىگىندىن كىين دىيانىنىڭ اينىڭ رواجلىنگەن حقوقى تيزىملىرىدىن (سىستەملىرىدىن) بىرىگە اىلەندى. اگر فەنلىقنى غرب

حقوقى تيزىملىرى بىلن سالىشتىرەدىيگەن بولسک، اسلام حقوقىنىڭ غرب حقوقى تيزىملىرى ده موجود بولگەن

برچە ساحەلرنى قمرەب آلگىنى، اوزى گە خاص مىتدولوژى اساسى ده اولرنى رواجلىتىرگەنلىقنى و زمان بىلن

ھم آهنگ قىلىش قابليتى گە ايگە ايكنلىكى گە قطعى ايشانچ حاصل قىلەمەن.

اسلام حقوقى ده شونداق انسىتىوت لر بار كە، اولر غرب حقوقى ده عموماً موجود بولمە گەن ياكە

كىيىچەلىك شكللنگەن و اسلام حقوقى تجربەلىرىدىن فايدەلەنىپ رواجلىتىريلەنگەن. مثلاً، وقف حقوقى، فوند ياكە

جمغرمه نینگ باشليغچ شکلى صفتى ده فقه عالم لرى ايجادى اساسى ده يوزه گه كيليب، عصرلر دوامى ده برقه مسلمان مملكتلر، اينقسە اوزيك دولتچىلىكى تارىخى ده توركستان و خراسان حدودىدە، شونينگدىك عثمانى لر امپراتورلىكى ده علم و فن رونقى اوچون نهايت مهم واسطه بوليب خدمت قيليب كيلگن.

شونينگدىك، محتسبلىك (احتساب) هم اسلام حقوقى ده ۱۳ عصرلىك تارىخ گه ايگە. غزنوى لر و تيمورى لر دورلرى ده تكامىل شىگن اوشبو تجربه، ۱۷۰۹ يىلى، سويدن قرالى «چارلز ۱۲» آرقەلى اقتباس قيلينيب، ۱۹ عصر ده امبودسمن شکلى ده رواجلتيريلدى.

امبودسمن بوبيچه بيرلشگن ملت لر تشكيلاتى ترقيات دستورلرى نينگ مصلحتچى سى، الاسكا اياتى امبودسمن، امريكا امبودسمن لرى او يوشمه سى نينگ سابق پريزidentى دين گوتيرير ۱۹۹۹ ييل او زىكستان ايچكى ايش لر وزيرلىكى اكادمى سى ده بوليب او تىگن كنفرانس ده، امبودسمن انتيتوتى بوبيچه جهان تجربه سى توغرىسى ده او قيگن معروضه سيدە، بو موضوع بوبيچه قويىدە گى فكرلرنى بىلدىرگن ايدى:

«امبودسمن نينگ تارىخى ايلدىزلىرى دن بيري قرآن كريم و اسلام مفكوره سى نينگ بير قىمى صفتى ده عادلىك تمايلى دن كيليب چيقەدى. خليفە عمر تمانيدن شكايىتلرىنى قبول قىلىش و نزاعلرنى حل قىلىش اوچون محتسب منصبي تشکيل ايتىلگن ايدى. ۱۷۰۹ يىلى سويدن قرالى «چارلز ۱۲» روسىه دن يىنگىلگىدىن سونگ توركىيە گە كيلەدى. او سويدن گە قىتىگىدىن كىين او يىرده ۱۷۱۸ يىلى عالي امبودسمن نى تأسىس ايتەدى. بعضى مكتب لر و كيل لرى بونى «قاضى القضاط» نامى بىلن مشهور تورك عدلية باشليغى منصبى نينگ تأثيرى دىب حسابلەيدى لر. سويدن قرال لرى بىلن پارلمان اور تەسيدە گى حاكمىت اوچون كوره شلر ۱۸۰۹ يىلى اساسى قانون قبول قىلىنىشى گە آلىپ كيلگن. او شىنده پارلمان امبودسمن منصبى نى جارى قيلەدى». اوندىن كىين سويدن تجربە- سى اساسى ده دنيانىنگ كوب مملكت لرى تمانيدن امبودسمن انتيتوتى اقتباس ايتىلە باشله دى. حاضر هم ايريم اسلام مملكت لرى دى، امبودسمن، محتسب دىب اتهله دى.

دوکتور احمد شلبی اوزینینگ «اسلام مدنیتی تاریخی» کتابی ده یازیشیچه، ۱۹۳۸ ييل هالندنینگ لاهه شهری ده او تکزیلگن قیاسی حقوق شناسیلیک (مقایسه‌وی حقوق) بویچه خلق ارا کنفرانس اشتراکچی لری

تمانیدن اعلان قیلینگن بیان نامه ده اسلام قانون چیلیگی حقیده قوییده گیچه فکر بیلدیریلگن ایدی:

- او باشقه منبع لردن آلينمه گن بير مستقل تيزيم دير؛

- زمان بیلن اویغون (هم آهنگ) حرکت قیلیش قابلیتی گه ایگه،

- اوندن قانون چیلیک بویچه بير منع صفتی ده فایده له نیش ممکن؟

لیکن ایریم غرب عالم لری، مثلاً، هالندلیک «جوزف شخت»، فقه علمی نینگ ماهیتی گه تو شونماس دن، اسلام حقوقی او ز گرمہ سلیک خصوصیتی گه ایگه بولگنی اوچون اجتماعی او ز گریش لرنی قبول ایته آلمه يدی، دیب تصوّر قیلگن.

شونینگدیک، باشقه بير غرب عالمی «رینی داوید» او ز اثری ده مسلمان حقوقدان لری (فقیه و مجتهد لر) «حقوق» گه اساس سالیش و کالتی گه ایگه ایمس لر، اولر فقط قانون نی شرحله يدی، دیب دعوا قیلگن.

اجتهاد نینگ ماهیتی نی و او نینگ قانون توزیش ده قنچه لیک یو کسک اهمیت گه ایگه ایکن لیگنی تو شونماسیک عاقبی ده مذکور عالم لر انه شونداق ناتوغزی خلاصه لر چیه رگن لر و حال بو که، فقه علمی ده، قانون سکوت قیلگن ده، یعنی بير حقوقی معما نینگ بیچیمی قرآن کریم و حدیث لرده تا پیلمه گن صورت ده اجتهاد یاردم گه کیله دی و بیلگی لنگن قاعده لر اساسی ده اجماع، قیاس یا که استحسان (راسیونال عقلی منبع لر) و باشقه دلیل لر گه تهینگن حال ده معما نی حل قیلیب بیره دی.

شافعی لیک مذهبی نینگ ییریک فقیهی عبدالوهاب شعرانی او زین نینگ «المیزان» ناملى کتابی ده

قوییده گیچه تأکیدلگن ایدی:

«محقق عالملر دېگنلر كە، اسلام عالملرى پىغمېرىنىڭ وارثلرى بولگەنلىكلىرى اوچون اجتهاد آرقەلى قانون وضع قىلىش (قانون توزىش) گە حقلى دىرلر و پىغمېرلر سينگىرى حلال بولگەن نرسەلرنى بىلگىلىش گە حقلى بار.»

بو اورىن دە كوب مثاللر كىلىتىريش ممکن، اينقسە تجارت و مۇلكچىلىك، سودا- ساتيق، شرطnameلر و اجارە مسئلهلىرى ساھەسىدە جودە كوب حقوقى معمالە مجتهد عالملرنىڭ نظرىيەلرى اساسى دە اوز يىچىمىنى تاپگەن.

اسلام حقوقىنىڭ ماھىتىنى يخشى توشونگەن عالملردىن بىرى «لىئن دو بىلغان» و اصول عالملرى كۈپچىلىكىنىڭ قرهشلىرى گە اساسلىب ايتىش ممکن كە، قىاس، استحسان، مصالح مرسىلە، ضرورت پرینسيپلىرى و باشقە بىر قطار اصول و قاعدهلرنىڭ بارلىكى، اسلام حقوقىنىڭ عمل دە اوزگۈرىشنى قبول قىلىش قابليتى گە ايگە ايكنلىكى دن دلالت بىرەدى. اوшибو فكر اجتهاد آرقەلى ايريشىلگەن يوتوقلر بىلن ھم تصدىقلەندى.

«حقوق فلسفەسىگە تارىخى بىر قرهش» ناملى كتاب مؤلفى محمد حسين ساكت تأكىدله گىنىدик، اسلام حقوقى، جان او تستىنىڭ «تحلىلى» مكتبي، آسترالياлик كىلسىنىڭ «اساسى قاعده» مكتبي، امريكا لىك قاضى هاالمز تمانىدىن بىلدىرىلىگەن «حقوق بو، محكىمەنىڭ قرار، قاعدهلرى» نظرىيەسى، شونىنگدىك حقوقى «مجبورلاوجى ڪوچ» صفتى دە تلقىن قىلوچى سويدىنلىك، رىاليستلر مكتبلىرى و آلماننىڭ ساوينى تارىخى مكتبى بىلن ھم آهنگ و تىكشىرىش گە مناسب دىر.

البته، حقوق فلسفەسىنىڭ ايريم اصول و قاعدهلرى بىلن اوшибو او يغۇنلىك، اسلام حقوقىنىڭ كىنگ قمرالىلىكى (جامعلىكى) و عالىم شمول اىكلەيىگىنى كورستەدى، اونى قىاسى حقوق شناسلىك دە اوшибو ساھە متخصصلىرى تمانىدىن اورگەنيلەياتگەن دنيادەگى باشقە كافيسيونال حقوقلردىن انچە اوستۇن قويەدى. كتاب مؤلفى تأكىدلەنگىنىدик، اسلام حقوقى، ھم حقوق فلسفەسى نظرىيەلرى و توشونچەلرىنى اوز تعليماتى دە قمرەب

آلگن، هم ایرینگ تمانیدن «جانلی حقوق» دیب افاده‌لنگن اجتماعی اوزگریش‌لر، عُرف-عادت‌لر، اجتماعی رسم و رسوم‌لرگه کته اعتبار قره‌تگن.

تورکستان، اسلام حقوقی و حنفی مذهبی‌نینگ مهم رواج‌لنيش مرکزلريدن بيرى بولگن.

تورکستانلىك عالم‌لر، هم اصول‌الفقه (اسلام حقوقی ميتدولوژى سى) و هم فروع‌الفقه (اسلام حقوقی‌نینگ ساھەلرى) بويچە بى نظير علمى اثرلر و قىمتلى تجربه‌لر قالدىرگن‌لر. اولرنى اورگەنيش تارىخيمىزنى و اوزلىگىمىزنى تىرن انگلش‌گه كته ياردم بيره‌دى و حقوقى تفكريمىزنىڭ تكامل‌لشۇسى گه اينىقسى، حقوق‌شناس‌لر يمىزنىڭ حقوقى دليل‌لش (استدلال قىلىش) لياقتى و قانون توزىش ملکه‌سىنى آشىريشىگە چىك‌سىز تأثير كورسەتىدە.

بازوجى: حقوق فن‌لرى دوكتورى پروفيسور عبدالحكيم شرعى جوزجانى

Presented by:

BAYANI SOCIAL & CULTURAL FOUNDATION
www.bayanifoundatuon.com